

Po Zagładzie. Praktyki asymilacyjne ocalałych jako strategie zadomowienia się w Polsce (1944/45-1950) składa się z sześciu rozdziałów. We wprowadzeniu Autorka rozwija myśl zawartą w tytule publikacji. Wyjaśnia, że strategią zadomowienia się w powojennej Polsce nazywać będzie nie tylko zaplanowane działania obywateli żydowskiego pochodzenia, ale również różnego rodzaju ich spontaniczne gesty, a także wykonywane w życiu codziennym pozbawione refleksji działania (s. 27). W rozdziałach IV, V i VI zostały szeroko omówione trzy główne sposoby ułatwiające asymilacje społeczności żydowskiej. Były to: konwersja religijna, zmiana nazwiska i małżeństwa z osobami pochodzenia innego niż żydowskie.

We wprowadzeniu do monografii Ewa Koźmińska-Frejlak szeroko omawia bazę źródłową, na której oparła swoje badania (s. 32-35). Wymienia między innymi relacje pochodzące z zasobu Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego. Autorka informuje, że spośród około siedmiu tysięcy dostępnych w tejże instytucji relacji wybrała do analizy dwieście (s. 106, przyp. 67).

Kontynuując wątek źródeł wykorzystanych w publikacji, warto zwrócić uwagę, że wykorzystano w niej bogaty zbiór dokumentów wydawanych przez Centralny Komitet Żydów Polskich. Jednakże, gdy Autorka w jednym z przypisów obszernie wyjaśnia, czym był CKŻP i jakie funkcje pełnił w powojennej Polsce, pomija informacje o stalinowskiej propagandzie, głoszonej przez tę organizację (s. 19, przyp. 29) – czytelnik nie ma zatem możliwości poznania pełnego obrazu instytucji, która wytwarzała źródła, na których – w głównej – bazuje Ewa Koźmińska-Frejlak.

Warto podkreślić, że walorem recenzowanej publikacji, jest zamieszczony w niej aneks, w którym zostały podsumowane badania autorki, w postaci wykresów i diagramów odnoszących się do trzech typów działań asymilacyjnych, o których jest mowa w książce. Przedstawione w przejrzysty sposób wyniki badań w postaci metod stosowanych w socjologii, ułatwiają zrozumienie, jaki typ praktyk asymilacyjnych występował wśród Żydów w okresie powojennym w obrębie miast i wsi; z uwzględnieniem struktury wieku oraz płci osób będących przedmiotem analizy. Ze względu na wartość analizy przedstawionej przez Autorkę można ocenić, że recenzowana publikacja istotnie wnosi wkład w rozwój badań nad życiem ludności żydowskiej w powojennej Polsce.

(rec. Anna Gapys)

William Dalrymple, *Anarchia. Niepowstrzymany rozkwit Brytyjskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej*, tłum Krzysztof Oblucki, Wydawnictwo Noir Sur Blanc, Warszawa 2022, ss. 677.

Praca Williama Dalrymple została poświęcona Brytyjskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej, którą powołano w 1600 roku na mocy królewskiej karty nadanej przez królową Elżbietę I. Przedsiębiorstwo miało pierwotnie prowadzić handel z Dalekim Wschodem, lecz w błyskawicznym tempie przekształciło się w potężny podmiot polityczny i militarny, który odegrał kluczową rolę w dziejach brytyjskiego imperium kolonialnego.

William Dalrymple podzielił swoją książkę na wstęp wprowadzający w tematykę europejskich kompanii kupiecko-handlowych oraz dziewięć rozdziałów omawiających poszczególne

etapy działalności Brytyjskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej na terytorium Indii Wielkich Mogołów, epilog, indeks osobowy i geograficzny, słownik wyrazów obcych oraz bibliografię. Praca została również opatrzona kolorowymi ilustracjami. Autor już we wstępie otwarcie przyznaje, że opis wszystkich aspektów obecności Brytyjskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej w Indiach przekracza zakres jego pracy, która stanowi jedynie próbę odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób jedna firma kupiecka podporządkowała sobie potężne imperium Indii Wielkich Mogołów. W swoim założeniu ma ukazywać procesy, które umożliwiły brytyjskiej kompanii tak imponujący sukces, oraz skutki, które się z tymi procesami wiązały. Podczas gdy pierwszy rozdział opowiada o powołaniu i organizacji kompanii, reszta książki skupia się na wydarzeniach mających miejsce od połowy XVIII do początku XIX wieku, czyli na procesie przejęcia kontroli nad państwem Indii Wielkich Mogołów.

Dalrymple w kolejnych rozdziałach przybliży kluczowe wydarzenia i eksponuje postacie, które umożliwiły Brytyjskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej przejęcie kontroli nad Indiami Wielkich Mogołów. W drugim rozdziale autor skupia się na sylwetce Roberta Clive'a, którego działania odegrały kluczową rolę w zdobyciu Bengalu przez Kompanię Dalrymple również w tym rozdziale omawia sytuację wewnętrzną Indii, która doprowadziła do upadku tego państwa. Kolejne trzy rozdziały zostały poświęcone politycznym intrygom, narastającym konfliktom oraz bitwom pomiędzy kompanią handlową a miejscową władzą. Dalrymple szczególną uwagę zwraca na bitwę pod Palasi z 1757 roku oraz jej bezpośrednie następstwa. Autor w dwóch kolejnych rozdziałach zwraca uwagę czytelnika na brutalne i bezwzględne metody działania brytyjskiej kompanii, skalę grabieży oraz klęski głodu, które były skutkiem zaistniałej sytuacji, skupiając się zwłaszcza na sytuacji w Delhi – stolicy państwa Indii Wielkich Mogołów. W ósmym rozdziale William Dalrymple przedstawia postać Warrena Hastingsa naczelnego dowódcę Indii oraz pierwszego gubernatora prezydencji Fortu William, opisując jego proces sądowy oraz działania jego następcy Charlesa Cornwallisa. W dziewiątym rozdziale autor przybliży wydarzenia prowadzące do ostatecznego podporządkowania subkontynentu indyjskiego Brytyjskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej, podkreślając rolę bitwy pod Assaye oraz zajęcia stolicy państwa Indii Wielkich Mogołów przez wojska Kompanii. W epilogu twórca pracy ukazuje, jak bardzo zmieniła się pozycja Indii od czasu omawianych wydarzeń oraz analizuje naturę władzy korporacyjnej.

William Dalrymple w swojej książce wykorzystuje bogaty zestaw źródeł, w tym dokumenty archiwalne i korespondencję oraz szeroką literaturę przedmiotu. Jego podejście metodologiczne pozwala na wieloaspektowe przedstawienie poruszanych wydarzeń zarówno ze strony brytyjskiej, jak i indyjskiej, co czyni obraz pełniejszym.

Praca nie jest jednak pozbawiona pewnych niedoskonałości. Autor bywa czasem nieprecyzyjny. Zdarza mu się stosować uproszczenia i nadmierną generalizację. Nie zawsze dostatecznie uwzględni długofalowe skutki działalności kompanii. Analizując głównie bezpośrednie efekty, takie jak np. eksploatacja zasobów i upadek lokalnych struktur państwowych, mniej uwagi poświęca długoterminowym przemianom społecznym i ekonomicznym, które wpłynęły na kształt współczesnych Indii. Bardziej rozbudowana analiza zjawisk spowodowanych przez Brytyjską Kompanię Wschodnioindyjską stanowiłaby cenne uzupełnienie dla pracy Dalrymple'a.

Książka *Anarchia* Williama Dalrymple'a, pomimo pewnych niedoskonałości, realizuje założone cele, opisując procesy umożliwiające Brytyjskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej przejęcie władzy w państwie Indii Wielkich Mogołów oraz przybliżając skutki działań

omawianej korporacji związanych z instalowaniem nowej władzy w Indiach. Praca jest godna polecenia, wnosi bowiem istotny wkład w zrozumienie historii brytyjskiego kolonializmu w Indiach. Dzięki swojemu barwnemu językowi i przystępnej narracji publikacja ta jest skierowana zarówno do badaczy zajmujących się poruszonym okresem, jak i pozostałych czytelników zainteresowanych omawianą tematyką. Mimo że w niektórych omawianych fragmentach autor nie przedstawia pełnej przekrojowej analizy, książka stoi na wysokim poziomie i jest wartościowym dodatkiem do literatury przedmiotu. Autor stawia ważne pytania dotyczące poruszanej problematyki i na nie odpowiada, co sprawia, że omawiana pozycja stanowi cenne źródło wiedzy.

(rec. Łukasz Milewski)

***Officina Plantiniana Collection at the National Library of Lithuania. A Catalogue*, edited by Milda Kvizikevičiūtė, Eva Praškevič, Viktorija Vaitkevičiūtė, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Vilnius 2022, pp. 375, il.**

Wielu badaczy dawnej książki podejmowało temat jednej z najznamienitszych drukarni w historii, działającej w Antwerpii od 1555 do 1867 r. Officina Plantiniana. Mimo to kolekcje plantinianów w wielu bibliotekach nie zostały dotychczas opracowane. Autorki recenzowanego katalogu podjęły się więc pracy o dużym znaczeniu zarówno dla Litewskiej Biblioteki Narodowej im. Martynasa Mažvydasa, jak i historii drukarstwa. Opracowania poświęcone starym drukom wybranej oficyny powinna cechować szczegółowość opisu bibliograficznego, zaś katalogom zbiorów poszczególnych bibliotek stawiane jest zadanie pogłębionej analizy cech indywidualnych egzemplarzy katalogowanego zasobu. Przed Autorkami katalogu druków wydanych przez Officina Plantiniana w Litewskiej Bibliotece Narodowej stanęły więc podwójne wymagania.

Realizacji ambitnego zadania odpowiada publikacja katalogu w języku angielskim z litewską wersją obszernego wstępu. Odpowiada to szerokiemu zainteresowaniu drukami Krzysztofa Plantina i dynastii Moretusów. Układ katalogu skonstruowany został według ogólnie przyjętego modelu obejmującego wstęp, opisy katalogowe i aparat naukowy. Wstęp składa się z wprowadzenia historycznego zarysującego zwiąże dzieje drukarni. Uwydatnione zostały jej związki z Wielkim Księstwem Litewskim widoczne w wydawaniu dzieł litewskich autorów. W krótkiej charakterystyce stanu badań wskazane zostały najważniejsze opracowania poczynszy od prac Leona Voeta i Dirka Imhofa po najnowszą pracę zbiorową *Un siècle d'excellence typographique. Christophe Plantin et son officine (1555-1655)*¹. Spośród prac litewskich istotne znaczenie mają katalog plantinianów w wileńskiej Bibliotece Uniwersyteckiej² oraz katalog druków z XV-XVII wieku w bibliotekach Kowna³.

¹ *Un siècle d'excellence typographique. Christophe Plantin et son officine (1555-1655)*, red. G. Proot, Y. Sordet, Ch. Vellet, Paris 2020.

² V. Račius, *Vilniaus universiteto bibliotekos plantenai. Katalogas*, Vilnius 2015.

³ *XV-XVI amžių knygos Kauno bibliotekose. Katalogas*, red. S. Lūžys, R. Urbaitytė, I. Vitkauskienė, Vilnius 2006; R. Urbaitytė, *XVII amžiaus knygos Kauno bibliotekose. Katalogas*, Vilnius 2019.